

Ha például az összesítéseket, feldolgozásokat érzi valaki „feleslegesen fásasztónak”, akkor nem feltétlenül az egyszerűsítés a kivezető út. A minőség megváltoztatásával, az előbb említett gépi feldolgozás arányának növelésével sokat lehetne szelídíteni a statisztika mérén.

Urbán László

Az OSZK nemzetközi kiadványcsere tevékenysége

A nemzetközi cserét még a könyvtárosok is gyakran összetévesztik a könyvtárközi kölcsönzéssel. Pedig világos a kettő közötti különbség. A könyvtárak olvasóik részére könyvtárközi kölcsönzés útján kérnek könyveket a külföldi társintézményektől, s az egyhavi kölcsönzési határidő lejárta után a könyvet visszaküldik. A csere viszont az állománygyarapítást szolgálja: a külföldi intézménytől kapott könyv véglegesen a könyvtár birtokában marad, amely hazai kiadású könyvvel viszonzza a küldeményt. A csere tehát kölcsönös ajándékküldésnek is felfogható. Azt is mondhatjuk, hogy a cseretereskedelem egyik sajátos formájával állunk szemben. A lényeg mindenképpen egy: a kereskedelem szokásos fizetőeszközét, a pénzt (valutát) teljesen mellőzi a kiadványcsere. Az üzletszerűség kiküszöbölése szép vonása a nemzetközi csereszolgáltatnak, éppen ezért javasolta általános elfogadását az UNESCO. A javaslatához Magyarország is csatlakozott, 1963-ban törvénybe iktatva a cserét.

Kiszélesedő kapcsolatok

A nemzetközi kiadványcsere a régebbi szerény kezdeményezések után csak a második világháborút követő években szélesedett ki. Az előzmények közé tartozik, hogy a kereskedelmi úton nehezen beszerezhető hivatalos kiadványok kölcsönös megküldésére a legnagyobb könyvtárak nemzetközi egyezményt kötöttek Brüsszelben 1886-ban. Emellett a nemzeti és az egyetemi könyvtárak saját kiadványainak tiszteletpéldányként való szétküldése is sok helyen szokásos volt. Az 1950-es évek végén — különösen a szocialista országokban — ugrásszerűen megnőtt a csere jelentősége. A szocialista országok nemzeti könyvtárai sorra megállapodást kötöttek egymással az őket érdeklő kiadványok (könyvek és folyóiratok) kölcsönös megküldésére. Elsősorban az ún. *patriotika irodalom* (az ország nyelvén keletkezett, vagy az országra vonatkozó külföldi kiadványok) beszerzésének csere útján való megkönnyítésében vannak érdekelve a nemzeti könyvtárak. Emellett a szóban forgó külföldi országot megismertető összefoglaló művek, lexikonok stb. csere útján való

automatikus megküldését is örömmel veszi minden nemzeti könyvtár. Például olyan kiadványainkat, mint az *A history of Hungary, Les musées de Budapest, Ungarische Bauernmöbel* stb. mindenütt hálával fogadják.

A nemzetközi kapcsolatok általános bővülésével a cserében részvevő intézmények száma is egyre nőtt. A nemzeti könyvtárak és az egyetemi tanszékek, tudományos akadémiák hagyományos, de régebben kis arányú cseretevékenysége fokozódott. Ezenkívül mind több, újonnan létesült kutatóintézet kívánta csere útján beszerezni külföldi könyvszükségletének egy részét. Az 1960/101. sz. művelődési miniszteri rendelet országosan szabályozta a cserét. Ennek értelmében bármely intézménynek jogában áll saját kiadványaival és szakmailag rokon egyéb kiadványokkal külföldi cserét folytatni, egyedül az Országos Széchényi Könyvtár — mint Magyarország nemzeti könyvtára — jogosult minden magyarországi kiadványt csere keretében külföldre küldeni, a szakkönyvektől és a szépirodalmi művektől a napilapokig és a községi tanácsok sokszorosított kiadványáig. Jelenleg évente mintegy 25 ezer kötet új könyvet és aprónyomatványt, továbbá kb. négyezer folyóirat-évfolyamot küld ki csereként a Széchényi Könyvtár. Az ehhez szükséges fedezetül az OSZK nemzetközi csereszolgálata a 16 kötelespéldányból visszamaradó könyvek, illetve folyóiratok egy részét megkapja, ezenkívül bizonyos összegű könyvvásárlási és folyóirat-előfizetési keret is rendelkezésre áll. Nem ritkán különböző hazai intézményektől is kér (sajnos, hanyagság, vagy szakmai féltékenység miatt olykor *nem* kap) könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadványaikból egy-egy példányt e célra. A bekérések során nagymértékben támaszkodik kartársi segítségre: a helyi kiadványok beszerzését gyakran kéri az illetékes vidéki könyvtártól.

Valutamegtakarítás és baráti együttműködés

Nemcsak a kiküldésben, hanem a csere útján beérkező külföldi anyag elosztásában is *országos központi* feladatot lát el a Széchényi Könyvtár. Külföldről a

kiküldés mennyiségével arányos könyv- és folyóirat-anyag érkezik be rendszeresen, s ezt az anyagot csaknem 100 magyarországi könyvtár között osztja szét (válogatás, illetve érdekeltségi kör alapján) a Széchényi Könyvtár nemzetközi csereszolgálata. Maga az OSZK a beérkező anyagnak mintegy 15—20 százalékát tartja meg, mindenekelőtt a *hungarikumokat*. A szocialista országokból teljes könyv- és folyóirat-szükségletét csere útján szerzi be az OSZK. A legtöbb hivatalos kiadvány az *Országgyűlési Könyvtár*ra illeti, a modern külföldi szépirodalom zöme a *Gorkij Könyvtárba* kerül, a műszaki és a mezőgazdasági könyveket az *Országos Műszaki Könyvtáron*, illetve a *Mezőgazdasági Könyvtáron* kívül a megfelelő *egyetemi könyvtárak* kapják, a román nyelvű anyag a *Gyulai Városi-Járasi Könyvtárnak* jut stb. A legnagyobb az Akadémiai Könyvtár és a Budapesti Egyetemi Könyvtár részesedése, amely évi ötszáz — ezer kötet között váltakozik. Természetesen az Akadémiai Könyvtárnak a külföldi akadémiaikkal folytatott saját, közvetlen cseréje is jelentős: évi négy-hatezer kötet körül van. Ez kiugróan magas szám, egyetlen más könyvtárunké sem közelíti meg. (Elosztó központi tevékenységet az Akadémia Könyvtára sem folytat.)

A tőkés államokkal folytatott csere komoly pénzügyi megtakarítással jár. Míg a *Kultúra* könyvkereskedelmi vállalaton keresztül rendelt külföldi könyveket a tőkés országokból 1 USA dollár = 60 Ft-os árfolyamon kapjuk, addig a csere-elszámolásoknál 1 USA dollár = 20 Ft kulccsal dolgozunk. Emellett a csere esetében nem devizával, hanem könyvvel fizetünk, ami valutamegtakarítást jelent az országnak. Abban az esetben pedig, ha nem a könyvek árát, hanem a kötet-számot vesszük alapul az elszámoláshoz (a megállapodások cseretársanként változó), különösen előnyös számunkra a kapcsolat. A tőkés államokban a könyvek ára átlagosan *ötszöröse* a magyarországiakénak, tehát még akkor is jól járunk, ha esetleg két vagy három kötet magyar könyvért kapunk cserébe egy-egy nyugatit. Így például a nemzetközi csereszolgálat múlt évi egyenlege, amikor is tőkés viszonylatban 2600 kötet kiküldött könyvért 3000 kötetet kaptunk, anyagi szempontból is igen előnyös volt számunkra.

Szocialista viszonylatban az anyagi szempont kevésbé játszik szerepet. Itt a *baráti együttműködés* a csere vezérelve. A szocialista országok nemzeti könyvtárai megegyeztek abban, hogy egymás között nem törekszenek paritásra a kiadványcsere egyenlegében. Például a germanikumokat gyűjtő lipcei *Deutsche*

Büchereinek évi 1200 kötetet küldünk a tőle kapott 200 kötet hungarikumért, viszont a berlini *Staatsbibliothek*től mi kapunk évi 1800 kötet értékes német szakkönyvet és egyéb kiadványt 900 kötet magyarországi könyv fejében. A kisinyovi *Allami Könyvtár* figyelmét mi magunk hívtuk fel arra, hogy eltekinthetnek a tőlünk kapott drága idegen nyelvű szakkönyvek hasonló mennyiségű moldovai kiadvánnyal való viszonzásától, mivel a moldovai nyelvű könyvek iránt nálunk nem mutatkozik olvasói érdeklődés.

Ajándékozás Kolozsvártól Joensuu-ig

A viszonzás nélküli könyvküldés említésével elérkeztünk a központi csereszolgálatnak egy másik, tulajdonképpen nem csere jellegű, de gyakorlatilag mindenütt hagyományosan a könyvtárak cserosztályának hatáskörébe tartozó tevékenységéhez: az *ajándékozáshoz*. Számos nyugati könyvtár megfelelő osztálya nevében is viseli a *Gift and exchange department* (Ajándék- és csereosztály) megjelölést. Az ajándékküldést a külföldi nagy könyvtárak eszköznek tekintik országuk kultúrájának megismertetésében, s ezt a nemzetközi gyakorlatot követjük mi is. Hazánkról keveset tudnak külföldön, ezért anyagi lehetőségeinkhez mérten minél több, Magyarország életét és kultúráját megismertető idegen nyelvű kiadványt küldtünk olyan intézményeknek (magánszemélyeknek ritkán), amelyeknél érdeklődés mutatkozik irántunk. Így például valamennyi külföldi egyetem és főiskola magyar nyelvvel vagy történelemmel foglalkozó tanszékének könyv- és folyóirat-óhajait teljesítjük, Kolozsvártól az északi sarkkör közelében fekvő, finnországi Joensuu-ig. Ezért nem várunk ellenszolgáltatást. Megjegyzendő, hogy az ajándékozási kapcsolat sem okvetlenül ráfizetéses: a nyugati országokból nagyobb összegű ajándékküldeményt veszünk át, mint amennyit kiküldünk.

A csere ajándékozási vonatkozásaival rokon az ún. *fölőpéldány-csere* (duplumcsere) is. A nagy könyvtárak jegyzékeket bocsátanak ki másodpéldányaikról vagy egyéb okokból fölöslegessé váló anyagukról, amelyeket az OSZK nemzetközi csereszolgálata a szakmailag illetékes hazai könyvtárakhoz továbbít, s a kiválasztott tételeket bekéri. A fölőpéldányokat minden ország ingyenesen küldi, még könyvekkel történő viszonzást sem vár érte. Értékes, régebbi anyaghoz szokott jutni ezen a réven például a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*, a *szegedi* és a *veszprémi egyetemi könyvtár*, sőt az OSZK is. Másfelől a Széchényi Könyvtár fölőpéldány központjának ajánló

jegyzékeit szép sikerrel küldjük mintegy 120 külföldi könyvtárnak. Különösen kapcsolás *zenei jegyzékeink*. Főlépédmány-csere során évente egy-kétezer kötetet veszünk át külföldről és ennek mintegy kétszeresét küldjük ki.

Igen lényeges feladata a nemzetközi cserének a már említett patriotikum-beszerzés. E téren Magyarországot valamennyi más országnál nagyobb mértékben érdekeltté teszi sajátos történelmi és földrajzi helyzete. A teljes magyar anyanyelvű népesség egyharmada kívül él hazánk határain, ennek következtében nagyszámú és tartalomilag igen értékes hungarikum lát napvilágot külföldön, mindenekelőtt a szomszédos államokban. E dokumentumok összegyűjtése és megőrzése nemzeti könyvtárunk legfontosabb külföldi beszerzési feladata, annál inkább, mivel a külföldi könyvtárak érhetően mellékesnek tekintik a számukra idegen anyag megőrzését. A beszerzési szükségletei új módszereket alakítottak ki. Először a nemzeti könyvtárakkal állapodtunk meg abban, hogy automatikusan megküldjük egymásnak a patriotikumokat. A módszer kiindulásnak bevált: a szomszédos országokból a könyvkiadók-nál megjelenő könyvek és folyóiratok többségét rendszeresen megkapjuk ilyen úton. Azonban kiderült, hogy az így beérkező anyag felét sem teszi ki a ténylegesen napvilágot látó magyar vonatkozású irodalomnak. A nemzeti könyvtáraknak nem áll módjukban a kisebb városokban, a múzeumok és a művelődési házak gondozásában megjelenő tanulmányok, magyar nyelvű színlapok és műsorfüzetek, iskolai évkönyvek, sokszorosított üzemi újságok stb. megküldése, noha éppen ezek között az „apróságok” között található a későbbi kutatás számára a leglényegesebb forrásanyag. Az utóbbi években rátértünk az ún. „poli-centrikus” csere elvének alkalmazására, cserekapcsolataink nagyarányú kiszélesítésére. Az eljárás eredményességének érzékeltetésére megemlíthető, hogy például Jugoszláviából az újvidéki *Matica Srpska*, a Vajdaság nemzeti könyvtára

1975-ben mintegy tucatnyi magyar vonatkozású könyvet tudott küldeni, míg egyetlen vajdasági körutazásunk során száznál több magyar nyelvű, helyi kiadású múzeumi évkönyvet, helytörténeti füzetet, plakátot stb. sikerült kapnunk a magyarlakta területek városi könyvtáraitól. Ugyanezek a könyvtárak érhető örömmel fogadják a cserében tőlünk kapott magyarországi kiadványokat. Kulturális kapcsolataink ilyen irányú bővítésére a központi állami szervek is jóváhagyólag tekintenek mind Jugoszláviában, mind a Szovjetunióban, Csehszlovákiában és Ausztriában.

*

Az OSZK mintegy 600 külföldi intézménnyel áll többé-kevésbé rendszeres cserekapcsolatban. Van, amelyekkel évente csak egy-két kötet könyvet vagy folyóiratot cserél, de például a legjelentősebb cseretárstól, a moszkvai *Lenin Könyvtártól* mintegy három ezer kötet érkezik évente. A szocialista országok könyvtáraival automatikus cserében állapodunk meg: a megadott szempontok szerint mi válogatjuk ki részükre az újonnan megjelenő magyar könyvek közül az őket érdeklő kiadványokat, és viszont. A többi államba tételenkénti kérésre történik a könyvküldés, ugyanúgy, mint a bekérés. A folyóirat- és hírlapküldés minden esetben a közölt igény alapján történik.

Noha az ország különféle tudományos intézményeinek kiadványcsere-kapcsolatai jóval kisebb arányúak a Széchényi Könyvtár nemzetközi cserekapcsolatáénál, összességükben mégis tekintélyes hányadot tesznek ki. Például az 1970. évi országos kimutatás szerint összesen 100 ezer kötet könyv és folyóirat érkezett be csere úttján külföldről (ebből 21 ezer kötet a Széchényi Könyvtár révén), és 127 ezer kötetet küldtünk ki (ebből az OSZK 20 ezer kötetet). Az országos csereforgalom azóta is emelkedett. E számadatok eléggé mutatják a csere jelentőségét könyvtáraink külföldi könyvbeszerzésében.

Vekerdi József

Fery Antal ex librise